
POLGÁRI JOG

Főszerkesztő:

Dr. MESZLÉNY ARTUR

Szerkesztők:

Dr. BECK SALAMON

Dr. VARANNAI ISTVÁN

Az átértékelési jog új korszaka.

Irta: *Glücksthal Andor* ügyvéd.

I. Primitív kor: az átértékelés megtagadásának és a kezdő puhatolódzásnak időszaka. Középkor: az átértékelési elméletek kialakulásának és a valorizációs joggyakorlat nagyfajda fejlődésének időszaka. Újkor: a törvényességnek és megállapodottságnak időszaka.

II. A két első időszak története, tartalma már lezárt és ismert egész. A harmadiknak még sem története, sem tartalma nincs; a jogászvilág és gazdasági élet egyaránt kíváncsian lési kialakulásukat. Joggal, mert sok jelentős kérdésnek hozzák megoldását, reménynek, igénynek beteljesülését avagy elbukását.

III. A kialakulás gyors lesz. A valorizációs törvény egész sorát hozza a rövidebb-hosszabb jogérvényesítési határidőknek, amelyeken túl a teljes jogvesztés réme áll. Így azután előbujnak rejtekeikből beporosodott igények, félig már feledésbe merült követelések, jogosak, jogtalanok egyaránt és zárt sorokban vonulnak a bíró elé döntésért és igazságért.

A magyar bíró megint egyszer, mint már annyiszor jogfejlődésünk során, nehéz feladat előtt áll. Az igények zárt hadoszlopát megállapodott tervvel, kidolgozott alapelvekkel kell fogadnia. E tervekhez és elvekhez nem szabad hozzáférköznie a jogegyenlőtlenség és jogbizonytalanság egy szikrájának sem, mert ez egyfelől a valorizációs jogfejlődés mai szakában mivel sem lenne indokolható, másfelől pedig megingatná a hitet a bíróságok igazságtalálásában.

Az elkövetkező átértékelési jogalkalmazás terveinek megépítésénél és alapelveinek lefektetésénél két tényezöböl kell kiindulni: az egyik a *törvény jogtörténeti pozíciója*, a másik a *törvényhozó és a törvény valóságos szándéka*.

IV. A valorizációs törvény jogtörténeti pozíciója, ha a törvények történetében nem is egyedülálló, de ritka és kivételes. Az átértékelési jog vidéke a jogbirodalom egészéhez viszonyítottan kicsi, körülhatárolt terület. És e területen évek óta termelte a gyakorlat a jogalkalmazás százfajta és ezerfelé ágazó

nemes hajtásait. Mire a törvényhozó háborus és háboru utáni megrázkódtatások után ismét annyi hatalomra tett szert, hogy e terület szabályozásához merhetett fogni, itt már jól ápolt, dusan termő és önerejéből szépen rendeződő kertet talált. És a törvénynek mégis nagy munkája akadt, mert a törvényhozónak nem csak a kis egységet, hanem az egészet kell néznie, ténykedéseinek gazdasági és társadalmi következményeit kell szem előtt tartania. Az új törvény sokat mellőzött, sok újat plántált, sokban másképp húzta meg a szabályozás alapvonalait. A körülhatárolt szűk területen új rendet teremtett.

Ez az új rend végállomás és nem kiindulópont. Befejezése egy változatokban gazdag fejlődésnek és nem kezdete a folytonatos átrendezéseknek. Véglegesen kimunkált felállítására egész az aprólékosságig kidolgozott jogtételseregnek és nem pusztán átmeneti átcsoportosítás.

A jogalkalmazás, a bíróságok jogalkotó tevékenysége itt már súlyos problémák, nehéz döntések után — lezárta szerepét: itt nincs tovább. Hiszen a jövőben is feladata lesz irodalomnak és bíróságnak megvilágítani az új fogalmakat vagy a régiéket közül is azokat, amelyek eddig a sötétségben vagy félhomályban maradtak — de ott, ahol a törvényhozó ingadozó vagy állhatatos fejlődés után strikt jogelvet talált, azt megbirálta, megtartotta vagy újjal helyettesítette — tovább-burjánzásnak, a legmagasabbrendű jogforrás formájában tett állami akaratkijelentés elfordításának helye nem lehet.

Az átértékelési törvény országgyűlési tárgyalásai során éles megvilágításba állítottak úgy az alapvető kérdéseket, mint a részletproblémákat, úgyhogy a vonatkozó viták a formai jogforrásnak értékes kiegészítését adják. A törvény jogtörténeti pozíciója is erős körvonalakkal domborodik ki a parlamenti érvelések során. „A bíróság nem gondolkozhatik és nem ítélkezhetik másképpen, hanem akképpen, amint a törvény rendeli.”¹ „A bíróságnak (a törvény) azt mondja: a követeléseknek ez vagy az a neve, ez vagy az a kategóriája valorizálható s te, bíróság, határozd meg az eset összes körülményeinek és a méltányosság elvének figyelembevételével — hogy milyen mértékben valorizálsz.”² És ez idézetek mellé lenne iktatható a kijelentéseknek egész sorozata, melyeknek tárgya és lényege a valorizációs törvény joghelyzetének olyatén meghatározása, amely szerint ez az ellentéteknek, a vitáknak, a joggyakorlati szabadságnak végét és a szilárd jogi kategóriáknak az átértékelés terén is való érvényesítését jelenti.

V. A másik tényező, mely figyelembeendő a valorizációs keresetek legujabb és ezuttal utolsó csoportjának elvi megítélésénél: a törvény szándéka, célja. Ez már összetettebb valami és elemekre bontható.

¹ Kálnoky-Bedő Sándor (1928 február 1. 121. ülés. Képv. Napló 320. oldal).

² Dr. Lakatos Gyula előadó (1927 december 14. 103. ülés. Képv. Napló 312. oldal).

Az első cél: a világosság. „A jogszabályoknak célja nem csak az, hogy a bírónak az ítélkezésben zsinórmértékül szolgáljanak, hanem az is, hogy a felek a bírói ut igénybevétele nélkül is meg tudják állapítani, miben áll a kötelezettségük.”³ „Nem lehet módot nyújtani arra, hogy a bíróságok perekkel árasztatván el, ezeknek a pereknek elintézésével a jogbiztonságot és jogszilárdságot veszélyeztesék.”⁴ „A jogkereső közönség érdekeire... rendkívül veszedelmes, ha nem támaszkodhatik biztos... szövegű törvényekre, hanem egyelőre bizonytalan, csak majd a perben, a legfelsőbb bíróság által kimondandó jogszabályra támaszkodva kénytelen megkísérleni a maga igazságának érvényesítését.”⁵

Ime három jellemző nyilatkozat, egyik a törvény előkészítőjének, a másik a végrehajtó hatalom képviselőjének, a harmadik a bírói szervezet kimagasló egyéniségének kijelentése. És mindhárom egybehangzóan nyilvánítja a törvény céljául azt, hogy világosan, mindenkire egyformán kiterjedően, és többé nem bolygathatóan állapítsa meg az érvényes jogtételeket.

A második cél: jogpolitikai. A bírói gyakorlat mindjobban kiépítette a felértékelés szabályait, hol itt, hol ott hódított új területet a valorizáció számára és nem volt semmiképen sem biztos, hogy ennek a szerteágazó továbbhaladásnak hol vannak a végső határai. A jogszabályok tekintélyének és a gazdasági élet megerősödésének pedig nincsen nagyobb ellensége a bizonytalanságnál. Kérdés, „hogy ha eddig késett ez a törvényjavaslat, miért szükséges ennek mostani megalkotása... Szükséges volt... abból a szempontból... hogy a bíróságok gyakorlata a valorizáció terén kiterjeszkedő volt és nem volt tisztán látható, hogy meddig fog menni ez a kiterjeszkedés... Szükséges volt megteremteni a törvényi lehetőséget és a törvényi rendelkezést arra, hogy ez a valorizációs kérdés a magyar közgazdasági életből egyszer már végre valahára teljesen kikapcsoltsassék a magánjogi viszonylatokban.”⁶ „Ezuttal a rendezés súlypontja tulajdonképpen a magánjogi átértékelésen nyugszik és pedig azért, mert a kérdésnek ezt az oldalát most feltétlenül véglegesen rendeznünk kell, hiszen nem lehet szó arról, hogy a törvényhozás még egyizben foglalkozzék a magánjogi valorizáció kérdésével és újra felzavarja a gazdasági élet megállást nem tűrő menetét.”⁷ „Kétségtelen, hogy morális és tiszteletreméltó álláspont lett volna az, amely a multa is tekint és a multban felmerült igazságtalanságokat enyhíteni és reparálni igyekszik legalább a lehetőség mértékéhez képest. De kérdem, vajjon lecsontított és anyagi erejében is megtorpant ország törvényhozá-

³ A törvényjavaslat miniszteri indokolása. 11—12. oldal.

⁴ Pesthy Pál igazságügyminiszter (1928 január 20. 114. ülés. Képv. Napló 160. oldal).

⁵ Juhász Andor, a Curia elnöke (1928 március 21. 29. ülés. Felsőházi Napló 178. oldal).

⁶ Pesthy Pál (1928 március 22. 30. ülés. Felsőházi Napló 200. old.).

⁷ Juhász Andor (1928 március 21. 29. ülés. Felsőházi Napló 176. oldal).

sának ez-e a helyes útja? Kérdelem, vajjon a kötelesség- és felelősségérzések nem egy magasabb fokát jelenti-e az, ha ez az ország minden gazdasági energiáját a jövő felé koncentrálja.⁴⁵

A törvény jogpolitikai célja tehát oda irányult, hogy az átértékelés területén az eddigi bizonytalanság helyén végleges rend teremtsék, olyan rend, melyben megbízhatók a gazdasági életnek minden alanya egyaránt és amely többé újabb bomlásnak kitéve nincsen.

A harmadik cél: gazdaságpolitikai. E téren az egyes jellemző törvényhozói kijelentések idézését is mellőzhetjük, mert hiszen ugy a törvényelőkészítés, mint az országgyűlési vita szinte teljes egészében e cél, mint probléma körül forogt.

A törvény kihasított oly területeket, amelyekre az átértékelés gondolatát még csak belépni sem engedi. (Államadósságok, záloglevelek, fakarékbetétek stb.) A közgazdaság egy egybefüggő, ezer szállal egybefonódott szövevény. Hogy vajjon a magasabb állameszme, a külföld bizalma, a középosztály védelme szempontjából helyes és bölcs rendszabály volt-e az átértékelésnek nagy körben való kizárása, ez tulajdonképpen politikai kérdés és így e megbeszélés keretébe nem tartozik. Annyi azonban kétségtelen, hogy a törvényhozónak nem lehetett szándéka a közgazdaság egységes területét két élesen elválasztott részre hasítani és az egyik részen felállított tilalommal szemben a másik részen az átértékelés áldását bőségesen, két kézzel osztani. Hogy súlyos méltánytalanságok elkerültesse, szükség volt a magánjogi viszonylatok egész sorozatában az átértékelés törvényi kijelentésére. A törvény gazdaságpolitikai jelentősége azonban éppen abban áll, hogy megállapította, merre vezet a határ a régi igazságtalanságok kiküszöbölése és új gazdasági visszasságok teremtése között. E határ megvonása súlyos feladat volt és nehéz küzdelmekbe került. Ha előfordulhatnak is egyedi sérelmek, az ország közgazdasága a határmegállapításban megnyugodott. Még pedig főleg és egyedül azért, mert magasra értékeli e határvonás gazdaságpolitikai jelentőségét, azt, hogy az végleges és a béke csendjét jelenti.

VI. A törvény jogtörténeti pozíciójának és vezetett céljainak bemutatásul álljanak itt ez új határnak egyes állomásai.

1. *A tiszta készpénzkölcsöntartozás az átértékelésből általában ki van zárva.* Az eredeti törvényjavaslat ez általános szabály alól csupán igen szűk kivételeket ismert, amelyeket azután a képviselőház pénzügyi és igazságügyi bizottsága jelentősen megtoldott. E toldás lényegében abból állott, hogy megengedett a kölcsön átértékelése akkor is, ha a hitelező magát a pénz értékcsökkenése ellen egészen vagy részben megvédte és az a dolog, amelybe a kölcsön összegét befektette, természetben még tulajdonában van, vagy az azért kapott ellenérték megvan.

Már most felüti a fejét az értelmezés. Előre küldött örsei a méltányosságot, az analógiát emlegetik. A magyarázat maga

⁴⁵ Lakatos Gyula (1927 december 14. 103. ülés. Képv. Napló 312. oldal).

pedig szól úgy, hogy a „dolog“ szó és a „természetben meglétel“ kritériuma nem vehető és így nem veendő szó szerint. Ha például az adós a kölcsönt kereskedelmi üzletbe fektette és az üzlet még ma is fennáll és továbbra is az adós tulajdonában van: az átértékelés kimondandó lenne.

Ez az értelmezés — nézetünk szerint — nyílt szembe-helyezkedés a törvény jogtörténeti helyzetével és a törvényhozó szándékával. A törvény lezárta a joggyakorlati elvek fejlődését; a törvényhozó pedig nem akart új kaput nyitni új bizonytalanságok és új ellentétek behatolásának. A dolog tehát maradjon csak dolog, a szó szigorú jogi értelmében és ne változzék át vagyonszösszességgé; a természetben meglétel pedig maradjon az a kifejezés valóságos jelentősége szerint és ne változzék átvitté, képlegessé.

2. A mesgyének egy másik jelentős pontja: a *devalvált pénzzel már teljesített tartozások* kérdése. Ha az állam tartozásai körül folyt vitától eltekintünk, ez a pont volt a leghevesebb harcok tárgya. Itt mutatkoztak legélesebben a törvény hatalmi szavával való rendezésnek egyedi igazságtalanságai, de itt nyilatkoztak meg egyúttal legkomolyabban a súlyos gazdasági következmények irányában táplált aggodalmak is. „Az általános szempont, amely osztatlanul elfogadta⁹... az volt, hogy a teljesítéssel befejezett ügyletekre az átértékelés tekintetében visszatérni ne lehessen.“⁹ „A vita le van zárva, ezzel ki van mondva az, hogy az értékét vesztett pénzben történt teljesítést is a bíróság teljesítésnek kell, hogy elfogadja.“¹⁰ „Megnyugodhatunk abban, hogy a javaslat... a jogtalanságok orvoslása érdekében elment a lehetőség határáig akkor, amikor kivételesen megengedi a megszünt kövelelések felélesztését.“¹¹

A vitának eredménye egy megőgyezéssel megoldás volt — kompromisszum, mely szabálykép a felélesztés kizárását mondja ki és e szabály alól csak két kivételt állít fel: az egyiket a törvény 14. §-ában a kötelek tekintetében teljes általánosságban, a másikat a 15. §-ban a család- és örökjogi jogügyletek vonatkozásában. Ez a kompromisszum éppen a vita élessége és hajszálrészletessége folytán olyannak tekintendő, mely az ellentétes szempontok és érdekek közepette teljes pontossággal fejezi ki a törvényhozó akaratát és a törvény szándékát, melytől való gyakorlati eltérés tehát, még ha a legcsekélyebb is, világos megtagadása ez akaratnak és szándéknak.

a) *Az általános kivétel* bírói honorálásának négy előfeltétele van:

1. a devalvált teljesítés időbeli elhelyezése, 2. a záros határidőn belül való jogérvényesítés, 3. a hitelezőnek az értékevesztett teljesítéssel okozati összefüggésben álló tönkrementés,

⁹ Kálnoky-Bedő Sándor (1928 február 1. 121. ülés. Képv. Napló 320. oldal).

¹⁰ Kálnoky-Bedő Sándor (1928 február 1. 121. ülés. Képv. Napló 320. oldal).

¹¹ Dr. Juhász Andor (1928 március 21. 29. ülés. Felsőházi Napló 179. oldal).

4. az adós oldalán mutatkozó indokolatlan előny. Az 1. és 2. előfeltétel oly természetű, hogy vitának támadását sem engedi meg, a 3. és 4. előfeltétel vonatkozásában ellenben bizonytalansággal lesznek próbálgatások és a valóságos értelemről való elfordítási törekvések. A legutóbbi hetek során a szakirodalom már foglalkozott e részletproblémával¹² és így talán felesleges ezzel bővebben foglalkoznom. Pusztán annak hangsúlyozására szorítkozom, hogy a legnagyobb határozottsággal dr. Varannai álláspontját foglalom el, ami egyebekben okfejtéseimnek vonalából világosan következik. Ez álláspont további alátámasztására hivatkozom a parlamenti vita során elhangzott következő autentikus kijelentésre: „Ez a meghatározás: „a létfenntartás veszélyeztetettségé“ (a javaslat bizottsági szövegében tartalmazott kitétel) bizonyos kilengést enged, mert más a létfenntartás kritériuma egy felsőbb társadalmi osztálynál és más a kritériuma egy alacsonyabb társadalmi osztályban állónál. ... A „tönkremenés“ tartalma már nem engedi meg ezt a kilengést, amelyet megenged a „létfenntartás“ és e meghatározás „tönkremenés“ általánosabb, a társadalmi rétegeken jobban keresztülvágó kritérium, mint a létfenntartás.“¹³ És éppen a törvényhozásnak ily precíz állásfoglalása folytán szembe kell heryizkednem a szakirodalom egy hivatott művelőjének, dr. Schwartz Tibornak felfogásával, aki úgy véli, hogy az u. n. „tönkrejutás“ felette labilis és gazdasági ágak és osztályok szerint különböző fogalma nehezen lesz megállapítható.¹⁴ Tagadom a megállapítás nehéz voltát, ha hiven a törvény intencióihoz a határ éles marad és nem tesz képtessé a méltányosság többé-kevésbé való vagy látszatszerű leple alatti szerteágazó, kiterjesztő magyarázattal.

Ugyanez áll egyébként az adós oldalán mutatkozó „indokolatlan előny“ fogalma tekintetében is.

b) *A család- és örökjogi ügyletek* vonatkozásában felállított különös kivételnél is mutatkoznak már a törvénytőlküliség korszakában megszokott önkényes értelmezések körvonalai: nem okvetlen szükséges a családjogi ügylet, mint jogcím, elég a családi „jelleg“, lehet az alapul szolgáló ügylet szűkebb értelemben vett köztörvényi is, csak meglegyen a családi, a patriarchális színezet; a családjogi minőség nem veendő szöszereint, elegendő az, ha a jogviszony közeli rokonok között léteztült: mindmegannyi jóakaratu, méltányos magyarázat, mely az adott esetben jelentheti is egyedi sérelmek orvoslását. És mégis: mindeme értelemkiterjesztő törekvések kezdettől fogva a leghatározottabban elvetendőek. Egyszerűen azért, mert ezen az uton nincs megállás; ma ez a korlát dől le, holnap a másik és egyszerre ott tartunk, hogy a jogszokás elfedte a friss, meggon-

¹² Dr. Fraenkel—Dr. Varannai: A hitelező tönkrejutása (Polgári Jog 1928. évi 6. szám, 139. oldal).

¹³ Pesthy Pál (1928 február 1. 121. ülés. Képv. Napló 330. old).

¹⁴ Dr. Schwartz Tibor: Egyes magánjogi pénztartozások átértékeléséről szóló 1928. XII. t. c. magyarázata (Budapest, 1928. 34. old.).

dolt latolgatások után beiktatott törvényi jogszabályt és itt van újra a bizonytalanság, az igények, a jogok nyílt kérdésessége.

A helyes megoldás itt is az: megmaradni a törvény szava, a törvényhozó intenciója mellett. Erről a törvényjavaslati szakaszcól is sok szó esett az országgyűlési viták során, de mind egy azon értelemben, mind a tiszta és idegen elemektől mentes család- és örökjogi megítélés gondolatkörében mozogván: „A bizottság... a házassági és örökjogban, valamint a családjogból folyó viszonylatokban megengedi azoknak a kaotikus időkben létrejött megállapodásoknak a revideálását.”¹⁵ „A családi és öröklési jog keretébe tartozó követelések tekintetében... enyhébb kritériumok állítottak fel, mint az egyéb magánjogi követelésekre vonatkozólag.”¹⁶ Mindig: családi és öröklési jog házassági és örökjog, családjogi viszonylatok! Sehol egy szó e határon kívül eső jogról, jogviszonyról, jogügyletről.¹⁷ Honnan veszi a kiterjesztő értelmezés a jogalapot törekvéseihez? Pusztán attól a teljesítetlen, de még reménye nem vesztett óhajból, hogy az új törvény által immár mozdulatlanságra ítélt, elintézett jogigények ismét felélesztessenek. Veszélyes, de előre láthatólag meddő törekvések.

VII. Nincsen öröklött törvény. Sőt: a motorok iramának idején nincsen hosszuéletű sem. A gazdasági erők gépezete gyorsan forog és mindig új alakzatokat teremt a jog terén is. A törvény e gyors haladásnak csak egy-egy pillanatát rögzíti meg, az új fejlődött jogi megoldásokat kitermeli azután az élet, és ennek vetülete a jogviták síkjában: a joggyakorlat. De ez nem jelenti a törvénybontó szokásoknak szabállyá, természet-szerűvé tételét, nem egyértelmű egy olyan társadalmi felhatalmazással, mely a törvény gyakorlatba lépésének pillanatában elkövetett törvénysértést is szentesíti. A törvénybontó szokás jogosultsága ott kezdődik, ahol már a törvény következetes alkalmazása a változott korszellemnek megfelelően gazdasági vagy erkölcsi lehetetlenséget hozna. És még e vonatkozásban sem jogosult pusztuló, kivészó területeken, amelyekben a törvény a végső rendelkezést, a záró felszámolást jelenti.

A magyar bíró büszkén vallja, hogy sok életrevaló gondolatot adott a magyar jognak. Szerepe azonban valójában tragikus szerep — a szó klasszikus értelmében: diadalt sohasem ünnepelhet, mert azt learatja a vele versenyző és megállást parancsoló államhatalmi tényező: a bíró nyomában haladó törvény. S ahol a törvény megjelent — a jogalkotó bíró elhallgat és megy más terekre előlről kezdeni a sziszifuszi munkáját.

¹⁵ Dr. Lakatos Gyula (1927 december 14. 103. ülés. Képv. Napló 311. oldal).

¹⁶ Dr. Pesthy Pál (1928 február 6. 122. ülés. Képv. Napló 352. oldal).

¹⁷ A 15. § a családjogi és az örökjogi alapu pénztartozások külön *kiváltságát* tartalmazza (Dr. Almási: A valorizációs jognak magyarázata, 1928, 145. oldal).